

2. Географічна енциклопедія України: У 3-х т. / за ред. О. Маринича. – К. : УРЕ, 1989-1993. – Т. 1-3.
3. Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Т.В.Громко; відп. ред. В.В. Лучик – Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2000. – 172 с.
4. Громко Т.В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т.В. Громко, В.В. Лучик, Т.І. Поляруш; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К. : Кіровоград, 1999. – 222 с.
5. Данилюк О.К. Географічна термінологія Волині: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 “Українська мова” / Данилюк Оксана Климівна; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – К., 2000. – 222 с.
6. Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині / О.К.Данилюк; НАН України, Інститут української мови. – Луцьк : Надстир’я, 1997. – 108 с.
7. Дорошенко С.І. Матеріали до словника діалектної лексики Сумщини / С.І. Дорошенко // Діалектологічний бюлетень. Вип. ІХ. – К.: Вид-во АН УРСР. – 1962. – С. 101-122.
8. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. – Т. 1-5. – К.: Наук. думка, 1982-2006.
9. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок / М.Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1–2.
10. Сіденко Н.П. Географічна апеллятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 “Українська мова” / Сіденко Надія Петрівна; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003. – 261 с.: карти.
11. Словарь української мови: в 4т. / за ред. Б.Д. Грінченка. – К., 1958.
12. Словник української мови: в 11т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970-1977.
13. Черепанова Е.А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья (опыт семантической классификации) / Е.А. Черепанова // Полесский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования [под ред. Н.И. Толстого]. – М. : Наука, 1983. – С. 173-189.
14. Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья: Словарь / Е.А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
15. Чучка П.П. История становления украинской географической номенклатуры: автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. філол. наук: спец.: 10.02.02. “Языки народов СССР (укр. язык)” / Павел Павлович Чучка – К., 1981. – 24 с.
16. Шило Г.Ф. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Львів : Інститут українознавства ім. Крип’якевича НАН України, 2008 (Серія “Діалектологічна скриня”). – 288 с.

Summary. The article focuses upon studying of lexems, used by the speakers of Western Podilya dialect to cogitate the notion forest according to the type of the trees; semantic and word-building features of these groups of vocabulary were distinguished. Particular dialectal phonetic traits were differentiated, the territory of extention of the national geographical terms was outlined.

Key words: nomination, lexem, sema, semantic line, geographical term, geographical object.

УДК 821.161.2.09

Л.І. Починюк

ДУХОВНА ОПОЗИЦІЯ ДОЛОРЕС – ДОННА АННА У ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ “КАМІННИЙ ГОСПОДАР”

*У статті досліджується ідеологічний конфлікт драми Лесі Українки “Камінний господар”.
Ключові слова: ідеологічний конфлікт, протистояння, світогляд, життєва позиція.*

Творчість Лесі Українки презентувала в модерному українському письменстві стрімкий поворот до цінностей світової культури. І саме завдяки своєму багатогранному і глибокому зв’язку із світовою культурною спадщиною творчість письменниці уможлилювала широкі площини та різнобічні вектори літературознавчих інтерпретацій.

Особливо перспективними у цьому плані вважаємо філософські аспекти інтелектуальної драматургії Лесі Українки – пошуки сенсу буття і місця людини у світі, осмислення і самооцінка власної життєвої позиції та світоглядних переконань крізь призму художньої структури і семантики цілком конкретного світового сюжету. Одним із таких давніх мотивів, що їх запозичувала письменниця, є мандрівний сюжет про Дон Жуана.

У різні часи та культурні епохи свої літературні версії історії про спокусника Дон Жуана, коріння якої сягає середньовічних легенд, пропонували Тірсо де Моліна (“Севільський ошуканець, або Кам’яний гість”), Ж. Б. Мольєр (“Дон Жуан, або Кам’яний гість”), Дж. Байрон (“Дон Жуан”), О. Пушкін (“Кам’яний гість”), О. Толстой (“Дон Жуан”). Драма Лесі Українки “Камінний господар” вважається найбільш оригінальною версією з усіх попередніх світових інтерпретацій цього сюжету і трактується дослідниками (Я. Поліщук, А. Криловець, Л. Демська-Будзуляк, В. Агеєва, Я. Розумний та ін.) як “філософський твір, у якому порушено цілу низку важливих проблем, як-от: жертва і викуп, вірність і зрада, любов і влада, питання самототожності” [1, 111].

Проте окресленим вище колом проблем не вичерпується філософська глибина драми Лесі Українки. Сама письменниця у листі до А. Кримського від 24 травня 1912 року говорить про якусь середньовічну містичність цієї давньої історії: “Боже, прости мене і помилуй! Я написала “Дон Жуана”! Отого-таки самого, “всесвітнього і світового”, не давши йому навіть ніякого псевдоніма... Не знаю, звісно, як воно в мене вийшло, добре чи зле, але скажу вам, що в сій темі є щось диявольське, містичне, недарма вона уже хутко 300 літ мучить собою людей...” [3, 396]. Традиційний для жанру драматичної поеми конфлікт ідей у “Камінному господарі” проектується на різні смислові площини, розкривається у протистоянні світоглядних позицій і життєвих цінностей центральних дійових осіб. Найбільш контрастними, навіть полярними, у драмі є образи донни Анни і Долорес, хоча, як не парадоксально, вони вважаються подругами. Через розкриття їх думок і вчинків висвітлюється власне авторська концепція буття.

Ставлення самої письменниці до цих героїнь неоднозначне. У листі до О. Кобилянської від 3 травня 1913 року Леся Українка писала: “Шкода мені, що я не вміла поставити Долорес так, щоб вона не здавалася блідішою проти донни Анни, – се не було моїм заміром, і я навіть якийсь час вагалася, хто має бути справжньою героїнею драми – вона чи донна Анна, і дала перевагу Анні не з симпатії (Долорес ближча моїй душі), а з почуття правди, бо так буває у житті, що такі, як Долорес, мусять відходити в тінь перед аннами і стають жертвами, властиво, не дон жуанів, а власної надлюдської екзальтації” [3, 461-462].

Образ донни Анни, певною мірою, тяжіє до парадигми “ібсенівського героя”. Це, за твердженням Я. Поліщука, “особистості інтравертні, непослідовні, суперечливі, духовно роздвоєні, фаталістичні” [2, 145]. Адже й сама Леся Українка у листі до А. Кримського від 24 травня 1912 року говорить про “роздвоєну душу гордої, егоїстичної жінки донни Анни” [3, 396]. Долорес же, за словами авторки, “се тип мучениці прирощеної, що все мусить гинути розп’ята на хресті, хоч би мала сама себе на той хрест прибити, коли бракує для того катівських рук. Якби не було Дон Жуана, то знайшлось би щось інше, для чого б вона “душу розп’яла і заколола серце” [3, 462]. Як зауважувала сама Леся Українка, їй надзвичайно імпонувала вдача Долорес. І ця симпатія авторки до своєї героїні, на думку А. Криловця, “пояснюється спорідненістю їх душ, спільністю життєвих установок та орієнтирів” [1, 116]. У листі до А. Кримського від 27 жовтня 1911 року Леся Українка так характеризувала саму себе: “Я людина еластично-уперта... скептична розумом, фанатична почуттям, до того ж давно засвоїла собі “трагічний світогляд”, а він такий добрий для гарту” [3, 371-372]. А в листі до матері від 19 листопада 1903 року зауважувала: “Я так само не вмію ніким ні для кого жертвувати, хіба що собою, своїм власним життям” [3, 91]. Ці та й інші риси характеру письменниці, втілені в образі Долорес, якраз і виявляються найяскравіше у протистоянні з донною Анною.

Героїні драми виявляють цілком полярні думки, переконання, ідеали. Долорес і донна Анна – подруги, і в той же час – суперниці. Проте між ними не виникає явного зовнішнього конфлікту, активується радше внутрішній, раніше прихований конфлікт. Подруги, як виявляється, надто різні і за вдачею, і за життєвими принципами. Найперше, що їх відрізняє, – це розуміння кожною з них сутності кохання. Для донни Анни кохання, у різних випадках, – або холодний розрахунок:

Ні, командор мій – то сама гора,
а лицаря щасливого немає
ніде на світі [4, 496]), –

або палке шаленство: “Ти ж кохаєш його шалено” [4, 494]). Для Долорес це почуття – святе:

Анно, то не шал!
Кохання в мене в серці, наче кров
у чаші таємній святого Граля [4, 494].

Різняться і мрії героїнь. Долорес мріє про найвищу жертву, яку могла б скласти заради Дон Жуана:

Я щаслива,
що я душею викупляю душу,
не кожна жінка має сее щастя [4, 530].

У Анни ж – інша, за визначенням Долорес, “жорстока мрія” – вона прагне кривавої жертви заради себе:

...Мариться мені
якась гора стрімка та неприступна,
на тій горі міцний, суворий замок,
немов гніздо орлине... В тому замку
принцеса молода... ніхто не може
до неї досяпитися на кручу...
Вбиваються і лицарі, і коні,
на гору добуваючись, і кров
червоними стрічками обвиває
підгір'я... [4, 496].

І коли для Долорес статус нареченої – символ чистоти:

Я наречена, і ніхто не може
мене сплямити, навіть Дон Жуан.
І він се знає...

Душею чує...

.....
Словами серденька не одурити...
Мене з коханим тільки мрія в'яже.
Такими нареченими, як ми,
пригідно бути в небі райським духам” [4, 494-495], –

то для Анни це лише засіб досягнення мети, як свідчить діалог з Долорес:

– А той щасливий лицар – дон Гонзаго.
– Ні, командор мій – то сама гора” [4, 496].

Єднає подруг хіба надмірний фанатизм на шляху до своєї мети і нестримне прагнення висоти і свободи, проте кожна з них розуміє ці поняття по-своєму. Для Долорес це категорії насамперед духовного характеру – намагання стати не тільки понад світом, а й над собою (за Ф. Ніцше – “подолати самого себе”), і ціною цього одержати право необмеженої свободи вибору власного шляху та долі:

Я вже сама до себе не належу.
Вже й се видиме тіло не моє,
сама душа у сьому тілі – дим
жертвовного кадила... [4, 528].

Про це ж говорить Дон Жуан у розмові з Долорес:

Ви через мене досягли
високого, пречистого верхів'я!..
...ви стали вище
від ганьби й честі [4, 531].

Бачимо тут пряму паралель з Ніцшевим висловом “стати по той бік добра і зла”, проте у ракурсі властивого для слов'ян кордоцентризму.

Своєрідним віддзеркаленням Заратустри є також і донна Анна, щоправда, у більш відповідному для ніцшеанства варіанті. Як і Ніцшів герой, вона нітрохи не пройнята ідеалами філософії кордоцентризму. Донні Анні швидше притаманні віртуозний, гострий розум, відвертий цинізм та холодний прагматизм. Потверджує це характерний діалог Дон Жуана і донни Анни:

— Я бачу,
ви справді камінь, без душі, без серця.
– Хоч не без розуму – ви признаєте? [4, 551].

Вона ясно бачить свою мету, що лежить у площині Ніцшевого гасла “жага влади”:

Я вам кажу:

нема без влади волі [4, 565].

І на шляху до своєї мети Анна здатна переступати через трупи:

Чом ні? Таж я Долорес не вбивала.
Се ви поклали в сьому домі трупа,
Що мусив би лежати межи нами
Неперехідним і страшним порогом.
Але готова я переступити
і сей поріг, бо я одважна зроду [4, 565-566], –

для неї не існує поняття честі:

Ах, слово честі?

Дякую, сеньйоре,

що ви мені те слово нагадали [4, 521], –

адже, коли Долорес прагне влади і волі тільки над собою, то донна Анна егоїстично шукає влади і волі тільки для себе.

Викладені вище міркування щодо світоглядного протистояння Долорес і донни Анни лише злегка відкривають глибину закладеного у драмі непримиренного конфлікту, який потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

1. Криловець А. Українська література перших десятиріч ХХ ст.: філософські проблеми / А. Криловець. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 256 с.
2. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: монографія / Я. Поліщук. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – 392 с.
3. Українка Леся. Збір. творів: у 12 т. – Т. 12: Листи / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1978. – 694 с.
4. Українка Леся. Камінний господар // Твори в двох томах. – Т. 2: Драматичні твори / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 487-569.

Summary. The article examines the ideological conflict of Lesia Ukrainka's drama "Stone host".

Keywords: ideological conflict, confrontation, outlook, position in life.

УДК 821.161.2.-1.09'06

І.П. Прокоф'єв

ВІРШІ-ПОРІВНЯННЯ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

У статті аналізуються різні види віршів-порівнянь Олександра Олеся, розкривається їх змістова та композиційна специфіка. Розглядається виявлений автором досі не досліджуваний вид зазначеної поетичної форми.

Ключові слова: вірш-порівняння, образ, "предмет", "предикат", форма, зміст.

Дослідження видової форми вірша-метафори поки що не набуло належної інтенсивності, хоча вже має свою історію. Цим питанням займалися В.Грехнев, Є.Ужогова, Є.Хаєв, Н.Чамата, Б.Іванюк. При цьому літературознавці послуговуються різними термінами: "бінарна композиція", "розгорнута метафора" [1, 160], "бінарна композиційна форма", "паралельна розгорнута структура" [5, 168]. Б.Іванюк означає цю форму як вірш-метафору і виділяє такі її види: вірш-порівняння, вірш-алегорія, вірш-символ. Такої номінації та класифікації дотримуватимемось і ми.

Дослідники української літератури розглядали вказану проблему на матеріалі творчості Т.Шевченка, П.Грабовського, Л.Талалая, меншою мірою – інших поетів. Але ці розвідки були спорадичними і неповними. Окремої праці, де б висвітлювались ступінь наявності та особливості зазначеної поетичної форми у творчості Олександра Олеся поки що немає.

Мета пропонованого дослідження – виявити різні види віршів-порівнянь у доробку Олександра Олеся, розкрити їх змістову та композиційну специфіку.

Найпростіша форма вірша-метафори – вірш-порівняння. Олександр Олесь дуже часто використовував її у ранній період своєї творчості. До збірки "З журбою радість обнялась" увійшли такі зразки цієї форми, засновані на психологічному паралелізмі та розгорнутому порівнянні: "Ах, скільки струн в душі дзвенить!" [3, 53], "Пекло, здавалось, було в ту годину..." [3; 53-54], "Її душа – як чайка над водою..." [3, 57], "Літньої ночі" [3, 59], "О ніч чудовна і чудова!" [3, 60], "Конвалія" [3, 62], "Душа моя – пустка, холодна й німа..." [3, 62], "Ти з'являєшся, як ранок..." [3, 63], "Як зграя радісна пташок..." [3, 75], "Серце моє – клітка..." [3, 89], "На сірій скелі мак цвіте..." [3, 95], "Вічне море вічно летється..." [3, 96], "Райдуга з неба злетіла..." [3, 100].

У книгах, виданих пізніше, вміщені вірші-порівняння: "Летється море, плеще в берег..." [3, 116], "Колись здавався ти мені орлом підтятим..." [3, 117], "Небо з морем обнялося..." [3, 124], "Я ріс в болоті, мов бур'ян..." [3, 130], "Єсть квіти такі, що ніколи не квітнуть..." [3, 136], "Квітка